

Kan en kirke være demokratisk styrt?

Av Harald Hegstad

Hører politikk og demokrati hjemme i kirken? Er ikke kirken et trossamfunn som ikke er fundert på folks meninger, men på trosgrunnet og Bibelen? Og har uenighet og maktkamp noe å gjøre i en kirke der det er Guds vilje som burde gjelde?

Så enkelt er det naturligvis ikke. I enhver organisasjon må det tas avgjørelser, og i alle slike prosesser vil det være ulike meninger. Derfor trengs det også ordninger for hvordan avgjørelser skal fattes og uenighet håndteres. Det gjelder naturligvis også i kirker og menigheter. Allerede i Det nye testamentet finner vi eksempler på dette. Da det oppstod konflikt omkring spørsmålet om ikke-jøder måtte omskjæres for å bli tatt opp i kirken, samlet man seg til et møte i Jerusalem der spørsmålet ble diskutert, og der man kom fram til en anbefalt løsning. Ifølge teksten i Apostlenes gjerninger 15 hadde møtet form av en felles rådslagning der bestemmelsen ble fattet av «apostlene og de eldste, sammen med hele menigheten» (v. 22). Samtidig regnet man åpenbart med at Gud også var til stede og ledet det som skjedde, og i det brevet som ble sendt til menighetene etter møtet, heter det derfor at «Den hellige ånd og vi har besluttet ...» (v. 28).

Fortellingen fra Apostlenes gjerninger viser at det i en kirke ikke bare vil være spørsmål av praktisk og organisatorisk art som krever avklaring og avgjørelse, men også spørsmål av læremessig og teologisk karakter. Bakgrunnen det fortelles om i teksten var for møtet var en ny situasjon kirken ble satt overfor, nemlig at også ikke-jøder kom til tro på Jesus og ønsket å bli en del av kirken.

Slike situasjoner er kirken blitt satt overfor igjen og igjen gjennom sin historie. Ofte har etablerte strukturer greid å fatte avgjørelser som ble styrende for ettertiden. Andre ganger har uenigheter ført til splittelser mellom kirker.

Hvem bestemmer i kirken?

Uenighet i kirken imellom handler imidlertid ikke bare om ulike teologiske spørsmål, men også om hvordan slike spørsmål i det hele tatt skal avgjøres. Hvem har avgjørelsesmyndigheten i saker der det er uenighet i kirken?

Ikke overraskende har teksten i Apostlenes gjerninger 15 tradisjonelt spilt en viktig rolle i denne sammenhengen. At man kom sammen og i fellesskap fant en vei videre, har gjerne blitt sett på som et ideal for kirkelige beslutninger. I de første århundrene ble viktige beslutninger fattet på store økumeniske konsiler (f.eks. konsilet i Nikea i 325). Den katolske kirke har fortsatt tradisjonen med konsiler, selv om de etter mange kirkesplittelser ikke kan sies å være

virkelig økumeniske (f.eks. Det andre vaticankonsil 1962–1965). Men også de fleste andre kirkelige tradisjoner har hatt ulike møter der spørsmål har vært diskutert. Måten møtene er sammensatt på og hvilken rolle de har spilt, har imidlertid variert.

I den form for kirketenkning som man gjerne betegner som *kongregasjonalistisk*, er den enkelte menighet i prinsippet selvstyrt i alle saker. I Norge finner vi for eksempel en slik tradisjon i pinsebevegelsen. Her er hver menighet en selvstendig størrelse, med menighetsmøtet som høyeste myndighet. Dette møte velger så et eldsteråd som står for styringen i det daglige.

I en *synodal* tradisjon opererer man i tillegg til det som skjer i den enkelte menighet med beslutningsorganer (ofte betegnet som «synoder») på nivåer på regionalt og sentralt nivå. Slike organer består av representanter fra menighetene, gjerne med innslag både av ordinerte og lekfolk. Et synodalt styringssystem har ikke minst blitt utformet innen den reformerte tradisjonen.¹ I ledelsen for kirkesamfunnet finner man gjerne en «generalsynode» el.l. som tar avgjørelser i saker som gjelder hele kirken. I mange tilfeller befinner dette sentralleddet seg på et nasjonalt nivå (innenfor et enkelt land), mens det i kirker med en internasjonal struktur finnes et slik organ med avgjørelsesmyndighet på et overnasjonalt nivå.²

I en *episkopal* tradisjon ledes kirker av biskoper i hvert sitt bispedømme og kollegialt gjennom bispesynoder. Typiske eksempler på kirker med en slik styringsstruktur finner vi i Den katolske kirke og de ortodokse kirkene. Her er tanken gjerne at biskopene er apostlenes etterfølgere, og at de har et oppdrag fra Jesus om å styre kirken på hans vegne. I en slik måte å lede kirken på, har lekfolket tradisjonelt hatt mindre innflytelse. En avgjørende forskjell mellom Den katolske kirke og de ortodokse kirker er at Den katolske kirke mener at biskopen av Roma (paven) har myndighet overfor de andre kirkene. Ved siden av konsilet er derfor paven den høyeste autoritet i alle spørsmål, også læremessige.

Kirke nedefra ifølge Luther

Men andre kirker kan være lettere å plassere innenfor en av disse tre tradisjonene, er den lutherske mer mangfoldig. Den lutherske kirke vokste som kjent ut av middelalderens katolske kirke, der noen trekk ble videreført og andre ble korrigert. Et viktig anliggende for Luther var å styrke lekfolkets posisjon i kirken. Dette hadde dels sin teologiske forankring, men var også begrunnet i Luthers misnøye med hvordan paven og biskopene styrte kirken. På den ene siden mente han at de ikke sørget for at evangeliet fikk lyde fritt i kirken og at de hindret dem som forkynte evangeliet. På den annen side var mange av dem blitt like mye verdslige fyrster som åndelige ledere. Når lederne sviktet sin oppgave, måtte andre av kirkens medlemmer selv ta ansvaret, mente han. Dette hadde de også en prinsipiell rett til, ut fra tanken om «det allmenne prestedømme». Denne tanken fant Luther begrunnet i Det nye testamentet, framfor alt i Første Peters brev, der det blant annet heter: «Bli et hellig presteskap og bær fram åndelige offer, som Gud tar imot med glede ved Jesus Kristus» (1 Pet 2,5; jfr. v. 9).

For Luther var denne åndelige verdighet som tilhører alle kristne, knyttet til dåpen. Den eneste virkelige innvielsehandling i kirken, er egentlig dåpen. I et kjent sitat fra skriftet «Til den kristne adel» (1520) sier han derfor: «For alt som er krøpet ut av dåpen, kan rose seg av allerede å være viet til prest, biskop og pave.»³ Det betyr imidlertid ikke at alle skal fungere

som prester eller biskoper – poenget er at når noen utpekes til slike oppgaver, så gjør de det på alles vegne og med et oppdrag fra fellesskapet. Embetsbærere har dessuten ikke noen annen åndelig verdighet enn andre kristne, de har bare et annet kall og en annen oppgave.

Myndighet og autoritet i kirken kommer derfor ikke ovenfra (fra paven via biskopene), men nedenfra, fra fellesskapet av de døpte. Hva dette kunne bety i praksis, kommer til uttrykk i skriftet «At en kristen forsamling eller menighet har rett og makt til å bedømme enhver lære og til å kalle, innsette og avsette lærere» (1523).⁴ Med bakgrunn i en konkret situasjon som var oppstått, argumenterer han prinsipielt for menighetens rett til både selv å kalle sine prester – og til å avsette dem.

Kongen som kirkens overhode

Reformasjonen førte imidlertid ikke til noen demokratisk styring av kirken. Luther appellerte i stedet til fyrstene om å ta det ansvar i kirken som pavene og biskopene hadde forsømt. Dette burde ikke primært gjøre i kraft av å være fyrster, men i kraft av å være døpte kristne, altså i kraft av det allmenne prestedømme. At de hadde de nødvendige midler til å styre kirken, var naturligvis en fordel. Resultatet av Luthers lære om det allmenne prestedømme ble altså fyrste- og kongestyre i de områdene som gikk over til den lutherske reformasjonen. Fra 1537 var derfor kongen i København overhode for kirken i Danmark og Norge. Riktignok beholdt man rester av Luthers idealer ved at det var opp til den enkelte menighet selv å bestemme hvem som skulle være deres prest. Men under eneveldet på slutten av 1600-tallet ble også dette overtatt av kongen.

At kongen som lekmann var kirkens overhode, betød ikke at biskoper og prester ikke hadde noe å si for utviklingen i kirken. Ikke minst i teologiske og liturgiske spørsmål, tjente biskopene som kongens rådgivere. Formelt sett lå imidlertid den endelige beslutning hos kongen selv.

I og med innføringen av folkestyre og parlamentarisme på 1800-tallet, var det ikke lenger en personlig kongemakt som styrte kirken, men den konstitusjonelle Konge gjennom en regjering utgått fra Stortinget. Riktignok gjorde man en prinsipiell forskjell på kirkestyret og statsstyret i sin alminnelighet gjennom reglene om kirkelig statsråd der bare de regjeringsmedlemmer som var medlemmer av Den norske kirke deltok. Regelen var også at minst halvparten av regjeringsmedlemmene måtte være kirkemedlemmer, noe som kunne skape et visst hodebry når en ny regjering skulle settes sammen. Dette var faktisk ordningen fram til grunnlovsendringene i 2012.

Utviklingen av demokrati i Den norske kirke

I mer enn 100 år har Den norske kirke gått gjennom en gradvis selvstendigjøring og løsrivelse fra staten. Men hvem skulle nå styre kirken når staten gradvis trakk seg ut? I en rent episkopal kirke kunne man kanskje tenkt seg at myndigheten ble overdratt til biskoper og prester. Noe slikt skjedde ikke, og ville også vært i strid med en luthersk kirkeforståelse. I stedet gikk man tilbake til Luthers opprinnelige begrunnelse for fyrstestyret i kirken, nemlig at styringsretten i kirken tilligger alle døpte. Også kirken benyttet seg derfor av demokratiske

ordninger som etter hvert var blitt vanlig i samfunnet. Det samme gjorde for øvrig de kristne organisasjonene som ble til i den samme perioden.

Det første betydningsfulle skritt i denne utviklingen var menighetsrådsloven av 1920. Nå skulle et råd valgt av kirkemedlemmene i soknet tillegges oppgaver og beslutningsmyndighet i lokalkirken. Selv om kommunestyret fortsatt hadde viktige oppgaver overfor kirken (blant annet når det gjaldt økonomi), fikk man nå et rent kirkelig organ. Stemmeberettigede var alle kirkemedlemmer i stemmerettsalder i soknet. Et forslag om at bare de som erklærte at de stod inne for kirkens lære, skulle få stemme, ble avvist. I tillegg til dem som ble utpekt i menighetsrådsvalget, skulle en prest, vanligvis sokneprestens, ha sete i rådet.

Både selvstendigjøringen av kirken og utviklingen av den kirkelige organisasjon har fortsatt skritt for skritt helt fram til våre dager. Viktige milepæler var opprettelsen av bispedømmerådene i 1933 og Kirkemøtet i 1984. Dermed hadde Den norske kirke fått en nasjonal organisasjon fra topp til bunn. Samtidig var myndigheten til de nyopprettede organene svært begrenset, ettersom mange avgjørelser fortsatt lå hos staten. Etter grunnlovsendringene i 2012 og den nye trossamfunnsloven av 2020 er det aller meste av statlig styring av kirken forsvunnet. Det betyr at det er opp til de kirkelige organer selv å ordne de interne forhold i kirken.

Hvem skal sitte i rådene?

Økt myndighet for kirkelige organer skjerper naturligvis interessen for hvordan disse organene blir sammensatt. Hvem er disse som skal ha en slik myndighet, og hvem velger dem? Og hvordan skal man ivareta det særlige oppdrag som ligger hos prester og andre vigslede medarbeidere?

En viktig grunn til at mange politikere lenge var skeptisk til å overføre for mye myndighet til kirkelige organer, var en mistanke om at de ikke representerte bredden av kirkemedlemmene, men bare interessene og synspunktene til et lite mindretall. Den lave valgdeltakelsen ved menighetsrådsvalg på noen helt få prosent kunne peke i den retning. For å kompensere for det, burde politikerne i Storting og regjering sørge for bredden i kirke, mente mange.

Etter hvert skjønnte man imidlertid at en sekulær stat i lengden ikke kan styre en kirke. For å overføre mer myndighet til kirkelige organer, satte man i kirkeforliket i 2008 som betingelse at det skulle gjennomføres en «demokratireform» i kirken. En slik reform betød at man skulle øke valgdeltakelsen i kirkevalgene, blant annet ved å legge dem til samme tid og sted som offentlige valg. Dessuten skulle et flertall av de leke medlemmene i Kirkemøtet velges ved direkte valg av kirkemedlemmene, ikke som før av menighetsrådsmedlemmene.

Dette ble gjennomført ved kirkevalget i 2009 og ved senere kirkevalg. Valgprosenten er gått opp til et høyere nivå, men likevel langt under deltakelsen ved kommune- og stortingsvalg. Ved valg på bispedømmeråd i 2019 lå valgprosenten på 10,8.⁵ Kampen om posisjonene synes også å ha blitt hardere, noe som blant annet kommer til uttrykk gjennom organiseringen av kirkepolitiske grupperinger som stiller liste til valgene (Åpen folkekirke og Bønnelista). På denne måten er det kirkelige demokratiet blitt enda mer likt det allmenne demokratiet.

Utviklingen av kirken som demokratisk institusjon reiser noen grunnleggende prinsipielle spørsmål. Kan en kirke i det hele tatt styres demokratisk, og hva særpreger et kirkelig demokrati til forskjell fra demokrati i andre sammenhenger?

Forpliktelse på trosgrunnlaget

En grunnleggende forskjell mellom demokratiet i en kirke og demokratiet i samfunnet er at kirken er bundet til et spesielt trosgrunnlag. Første paragraf i gjeldende Kirkeordning for Den norske kirke har tittelen «Den norske kirkes læregrunnlag» og lyder slik:

Den norske kirke er en evangelisk-luthersk kirke som bekjenner troen på den treenige Gud og evangeliet om frelse i Jesus Kristus slik det er gitt oss i Det gamle og Det nye testamente og uttrykt i den apostoliske, den nikenske og den athanasianske trosbekjennelse samt Den uforandrede augsburgske bekjennelse fra 1530 og Luthers lille katekisme.⁶

I en senere paragraf uttrykkes det at dette også må få konsekvenser for måten de kirkelige organene opererer på: «De kirkelige møter og råd etter denne ordning skal utføre sitt arbeid i lojalitet mot Den norske kirkes læregrunnlag» (§ 37).

Forpliktelsen på læregrunnlaget er langt kraftigere formulert for vigslede medarbeideres del. I liturgien for vigsling til prestedtjeneste lover den som vigsles at hun/han vil «forkynne Guds ord klart og rent, som det er gitt oss i Den hellige skrift, og som vår kirke vitner om det i sin bekjennelse».⁷ Tilsvarende formuleringer finnes også i vigslingsliturgiene for diakon, kateket og kantor. For biskopens del heter det i tjenesteordningen at hun/han skal «gjennom forkynnelse og sakramentforvaltning ta vare på den apostoliske lære etter Guds ord og vår kirkes bekjennelse».⁸

Hvilke konsekvenser har kirkens karakter av trossamfunn bundet til et bestemt læregrunnlag for spørsmålet om styringen av kirken? Siden lærespørsmål er et særlig ansvar for de vigslede, kunne man naturligvis trekke den konsekvens at styringen av kirken burde overlates til dem – i alle fall saker som gjelder læren. En slik konsekvens vil imidlertid ikke være i samsvar med den lutherske tanken om at det åndelige ansvar i kirken tilhører alle kristne, i kraft av dåpen. At noen har fått et *særskilt* ansvar, betyr ikke at de er *alene* om ansvaret.

Behandlingen av lærespørsmål

For Den norske kirkes del innebærer det at Kirkemøtet etter skillet fra staten er den høyeste myndighet i Den norske kirke i alle spørsmål, også i læremessige. Samtidig er det lagt inn ordninger som sikrer rollen til dem som er gitt et særskilt læremessig ansvar i kirken. Det skjer for det første gjennom at det alltid sitter en prest i menighetsråd, fellesråd og bispedømmeråd, og at biskopen sitter i bispedømmerådet. Dette gir en representasjon på 11 prester og 12 biskoper på Kirkemøtet.

For det andre er det lagt inn bestemte prosedyrer som gir Bispemøtet en særlig rolle når Kirkemøtet behandler saker med læremessige aspekter, for eksempel liturgisaker. Ifølge § 28 i Kirkeordning for Den norske kirke skal alle saker «av læremessig karakter» først forelegges Bispemøtet for behandling i Kirkemøtet. Dersom Kirkemøtet fatter et annet vedtak enn det Bispemøtet har tilrådd, skal det sendes tilbake til Bispemøtet for ny behandling. Dersom

Kirkemøtet fortsatt ønsker å vedta noe annet enn det 2/3 av Bispemøtet vil, må dette skje med 2/3 flertall. Bispemøtet har dessuten en selvstendig rolle når det gjelder å vedta uttalelser i ulike etiske og læremessige spørsmål. Selv om disse ikke er formelt bindende, tillegges de likevel gjerne stor betydning. Bispemøtet behandler også formelle læreklager mot enkeltpersoner.⁹

Læreutvalget

Spørsmålet om læreansvaret i Den norske kirke ble grundig behandlet i 1985 av et offentlig utvalg.¹⁰ Et av temaene utvalget arbeidet med, var nettopp forholdet mellom myndigheten til de valgte rådsorganene og til vigslede embetsbærere. Utvalget la her til grunn en forståelse av dåpen og det allmenne prestedømme som basis for de kirkelige rådsorganene. Med utvalgets ord er disse «organisatoriske uttrykk for menigheten, det alminnelige prestedømme».¹¹ Verken når det gjelder stemmerett eller når det gjelder mulighet for å ta på seg tillitsverv, vil utvalget sette andre begrensninger enn den forpliktelse som ligger i selve dåpen. Det forhindrer ikke at det er naturlig å ha spesielle forventninger til de som går inn i rådene, at de «personlig vil gjøre sitt til at rådet skal fungere etter sin målsetting». Rådernes ansvar «begrenser seg ikke til det rent administrative, men omfatter også et åndelig medansvar for menigheten».¹²

Når det gjelder avgjørelser i læremessige spørsmål, påpeker utvalget at disse grunnleggende sett tilligger kirken som helhet, der lekfolket også har et ansvar. Samtidig påpekes det at prester og biskoper har et særlig læreansvar, som innebærer at «kirkestrukturen ved siden av et alminnelig demokratisk element, samtidig må gi plass for embedets selvstendige og sakkyndige votum».¹³

«Embete og råd»

Tenkningen fra læreutvalget ble bekreftet i en utredning som kom to år senere, under tittelen *Kirkens embete og råd*.¹⁴ Denne utredningen er det blitt mye henvist til i ettertid, senest nå i forbindelse med debatt om ny kirkelig organisering. Utredningen er viktig fordi den gir en prinsipiell begrunnelse for det som gjerne er blitt kalt «samvirkemodellen», der prest/biskop og valgte representanter sammen deltar i styringen av kirken på ulike nivåer. Dette innebærer altså *ikke* at lekfolk styrer noe og prester/biskoper noe annet, men at de *sammen*, som medlemmer av rådene, har ansvaret for alle områder i kirkens liv – «at rådene er de styrings- og ansvarsorganer, der alle spørsmål kan og skal drøftes. Intet er rådene uvedkommende».¹⁵ Presters og biskopers oppgave innenfor rådene er da nettopp å være prest og biskop, altså å bidra med sin teologiske og åndelige kompetanse. Og presten skal sørge for at rådet fungerer som et kvalifisert kirkelig organ.¹⁶

Utvalget har for øvrig interessante refleksjoner når det gjelder demokratiets rolle i kirken. De hevder at selv om en demokratisk styringsstruktur i kirken i stor grad er hentet fra det sekulære området, så er dette en styringsform som er egnet til å realisere viktige sider ved kirkens identitet og oppdrag. En demokratisk styrt kirke er en kirke der hvert medlem har et medansvar, og der styringen ikke skjer fra toppen, men fra lokalplanet. En demokratisk

styreform sikrer også maktfordeling, der avgjørelser tas innenfor rammen av et større fellesskap av likeverdige medarbeidere. At et kirkelig demokrati samtidig har spesifikt *kirkelige* trekk, kommer blant annet til uttrykk ved at prest eller biskop alltid sitter i styringsorganene og samvirker med de valgte representanter. Utredningen uttrykker det slik:

Alt dette kommer til uttrykk gjennom en styringsmodell med demokratiske kjennetegn, med valgte råd og embetsbærere i konstruktivt samarbeid og samvirke. De kirkelige råd, fra menighetsrådene og oppover, må hjelpes til å se sitt ansvar for evangelisering og menighetsbygging enda klarere enn før. Og embetsbærerne, prestene, må gis en plass i kirkebildet som sikrer deres spesielle tjeneste uten at dette oppleves som udemokratisk, statisk ekspertvelde.¹⁷

Økt makt og større interessekonflikter

Det er gått lang tid siden disse utredningen, og mye har skjedd i mellomtiden. Blant annet har det kommet til nye grupper av vigslede medarbeidere, som ikke helt er tenkt inn i embete-råd-modellen. Den viktigste endringen i denne sammenhengen er likevel at de kirkelige rådsorganene har fått mye større makt og myndighet etter skillet mellom kirke og stat. Det gjør at interessen for hvem som sitter i rådene øker, og at interessekonfliktene kommer sterkere til syne.

Ved de siste to kirkevalgene har slike interessekonflikter kommet til uttrykk gjennom dannelsen av kirkepolitiske grupperinger som har stilt til valg. Mye kan tyde på at dette blir normalen i kommende kirkevalg, i alle fall i valget til bispedømmeråd og Kirkemøte. Selv om det kan være ulike meninger om hvor hensiktsmessig en slik organisering er, er det etter mitt skjønn ikke noe prinsipielt galt i det. I kirken har det alltid vært ulike fløyer og grupperinger, og dannelsen av intern-kirkelige partier er egentlig ikke annet enn en måte å formalisere slike grupperinger på. Hvorvidt det fører til mer fastlåste fronter, eller om det tvert imot vil være et godt utgangspunkt for å finne gode kompromisser og samlende avgjørelser, gjenstår å se.

Uansett hvordan demokratiet i Den norske kirke utvikler seg videre, er det viktig at det bevarer sin egenart som *kirkelig* demokrati. Det er for eksempel viktig at dannelsen av grupperinger som stiller til kirkevalg har en klart kirkelig basis og forpliktelse. Det er heldigvis ingenting som tyder på at vi får en liknende situasjon som i Sverige, der også politiske partier har tradisjon for å stille til valg. Selv om det er personer med kirkelig tilhørighet og ansvar som stiller til valg også på slike lister, blir det likevel uklart på hvilket grunnlag valget skjer, og det blir utydelig hva som er forskjellen på et kirkelig og et allment-politisk demokrati.

Demokrati og Åndens ledelse

Demokrati kan både være ressurskrevende og til tider kaotisk. Av og til kan en tenke at det enkleste hadde vært å la noe få bestemme, enten det er en biskop eller en kirkerådsdirektør. Det er mange grunner til at demokrati likevel er å foretrekke, også i kirken. Det viktigste argumentet kirkelig sett ligger likevel i tanken om at vi alle fikk Guds ånd i dåpen. «For med én Ånd ble vi alle døpt til å være én kropp, enten vi er jøder eller grekere, slaver eller frie, og alle fikk vi én Ånd å drikke,» sier Paulus (1 Kor 12,13). Når Gud leder sin kirke, gjør han det ikke bare gjennom utvalgte kirkelige ledere, men gjennom et fellesskap av mennesker der

Ånden er virksom. Den som vil være med å styre kirken, gjør derfor klokt i å be om Åndens ledelse, både for seg selv og for fellesskapet.

NOTER

¹ I Norge er et slikt system brukt i Den evangelisk-lutherske frikirke, etter forbilde fra den reformerte kirke i Skottland.

² Et eksempel på det siste er generalkonferansen i United Methodist Church, som Metodistkirken i Norge tilhører. Denne kirken har samtidig også biskoper, og har derfor ikke et rent synodalt system. En slik blanding av ulike systemer finner vi i mange kirker, inkludert Den norske kirke.

³ Sitert etter Lønning/Rasmussen: *Martin Luther: Verker i utvalg*, bd. 2, Oslo: Gyldendal 1979, s. 14.

⁴ Det finnes i Lønning/Rasmussen: *Martin Luther. Skrifter i utvalg*, bd. 3.

⁵ Tore Witsø Rafoss m.fl.: *Et demokrati i endring: En analyse av kirkevalget 2019*, KIFO Rapport 2020:2.

⁶ Kirkeordning for Den norske kirke, <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2019-03-30-2307>

⁷ *Gudstjenestebok for Den norske kirke: Del II Kirkelige handlinger*, Oslo, Verbum 1992, s. 169.

⁸ Tjenesteordning for biskoper, § 1. Både denne og annet regelverk finnes på www.kirken.no.

⁹ Denne oppgaven lå fra 1988 til 2016 hos et organ kalt «Den norske kirkes lærenemnd», der alle biskopene var medlemmer. Fra 2017 er denne oppgaven tillagt Bispemøtet, gjennom et eget «Reglement for Bispemøtets behandling av læreklager».

¹⁰ *Den norske kirke og læren: Fremgangsmåten ved behandling av teologiske lærespørsmål i Den norske kirke*, NOU 1985:21. Utvalget ble ledet av professor Ivar Asheim, mens professor Inge Lønning fra TF var blant medlemmene.

¹¹ *Ibid.*, 92.

¹² *Ibid.*, 95.

¹³ *Ibid.*, 72.

¹⁴ *Kirkens embete og råd: Hvem skal bestemme hva – og hvorfor? Utredning fra en arbeidsgruppe oppnevnt av Kirkerådet*, Kirkerådet 1987.

¹⁵ *Ibid.*, 95.

¹⁶ *Ibid.*, 95–96.

¹⁷ *Ibid.*, 77.